

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 4, 2020 | 30.04.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.4.201](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.201)

УДК 336.22

*А. С. Луценко,
аспірант, ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID ID: 0000-0003-2904-5037*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АКТИВІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*A. Lutsenko
Postgraduate Student of Higher Education "European University"*

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF ACTIVIZATION OF FISCAL REGULATION OF UKRAINE'S ECONOMY

У статті здійснено порівняльну оцінку впливу окремих інструментів державного регулювання на економічний розвиток країни. Здійснено порівняння впливу окремих інструментів державного регулювання, зокрема фіскального регулювання, на економічний розвиток країни. Розглянуто та охарактеризовано основні сучасні концепції побудови фіскальної політики як складової системи фіскального регулювання. Здійснено ретроспективний аналіз розвитку податкової системи в Україні. Проаналізовано динаміку та структуру податкових надходжень до Державного бюджету України за прямими та непрямими податками. Оцінено взаємозв'язок податкових надходжень та валового внутрішнього продукту. Визначено принципи та сучасні напрями реформування податкової системи України, як складової системи фіскального регулювання.

Обґрунтовано, що в результаті зіткнення інтересів у суспільстві, повинен скластися рівноважний податковий тягар – оптимальний рівень податкового тиску, в основі якого лежать сукупні державні витрати, пов'язані з відтворенням державою своїх функцій з урахуванням співвідношення попиту на податки (покриття потреб держави) і пропозиції дохідних джерел.

The article makes a comparative assessment of the impact of certain instruments of state regulation on the economic development of the country. The impact of certain instruments of state regulation, including fiscal regulation, on the economic development of the country is comparatively comparable. It is substantiated that the goal of fiscal regulation is achieved by solving certain problems of fiscal regulation that form the so-called goal tree. The main among them are: steady growth of national income, moderate inflation, increase in employment, smoothing the cyclical fluctuations of the economy. It has been proved that the fiscal regulation toolkit includes: manipulation of different types of taxes and tax rates, in addition, transfer payments and other types of government spending. The results of the study of world experience show that achieving a certain level of economic development and stability allows the state to increase centralization of financial resources for solving social and other problems of national importance. It is found that the main features of the tax systems of all developed countries are their close relationship with the structure of the economy, economic proportions, as well as orientation to the goals of economic development. It is proved that such an approach underlies economic policy-making, including in the area of fiscal regulation. The basic modern concepts of the construction of fiscal policy as an integral part of the system of fiscal

regulation are considered and characterized. The retrospective analysis of the development of the tax system in Ukraine is carried out. Dynamics and structure of tax revenues to the State Budget of Ukraine on direct and indirect taxes are analyzed. The relationship between tax revenue and gross domestic product is estimated. The principles and current directions of reforming the tax system of Ukraine as a component of the system of fiscal regulation are determined. It is substantiated that as a result of the collision of interests in the society there should be an equilibrium tax burden - the optimum level of tax pressure, which is based on the aggregate state expenditures related to the reproduction of their functions by the state, taking into account the ratio of the demand for taxes (covering the needs of the state). sources. However, the monopolistic nature of the "market" for public services impedes the objective process of forming an equilibrium tax burden (the equilibrium price of public goods). It is argued that in order to achieve the greatest fiscal and regulatory effect, conscious intervention in this process is necessary to bring the actual level of tax burden to the level of its optimum degree, within the limits of scientifically substantiated tax boundaries, taking into account both objective market laws and existing tax laws. , as well as the interests of both the state and taxpayers. Only such a tax burden can tactically and strategically create the conditions for stable economic growth of the country, budget revenues and taxpayers. It is proved that when trying to change the tax burden it is necessary to take into account the existence of a systematic fiscal effect, which consists in the fact that there are direct and indirect effects of changing the rates (or other parameters) of one tax on the level of income from taxation by other taxes.

Ключові слова: *фіскальне регулювання; податки; податкова система; економічний розвиток; економічне зростання.*

Keywords: *fiscal regulation; taxes; tax system; economic development; economic growth.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Економічний розвиток в сучасних умовах відбувається при глобальному поширенні ринкових принципів господарювання. В даному випадку мається на увазі, що, по-перше, циклічний характер відтворення стає основоположною закономірністю як національної, так і світової економіки, і, по-друге, жодна країна в світовому ринковому господарстві не може застрахувати себе від впливу світогосподарських процесів, що, у зокрема, виражається в синхронізації національних, регіональних і світових циклів. Теорія економічного зростання набуває практичної значущості, якщо вона не йде від розуміння зростання як однієї з фаз відтворювального циклу, з одного боку, і врахування всього комплексу чинників сучасної змішаної економіки – з іншого. Фіскальне регулювання, спрямоване на стимулювання економічного зростання, прив'язується до циклічних коливань короткострокового періоду. Економічне зростання трактується, як певний довгостроковий тренд без чітко визначених часових меж і критеріїв. Найбільш поширеним рішенням є вказівка на трендову лінію зростання випуску, навколо якої відбуваються циклічні коливання. В якості критерію довгострокового тренду може розглядатися період, що перевищує один економічний цикл. Нижня межа тимчасового періоду розглядається як десятирічний період, який перевищує час проходження одного економічного циклу, а верхня межа тимчасового періоду зазвичай не вказується. В контексті зазначеного питання, визначення концептуальних засад активізації фіскального регулювання як умови розвитку економіки України, є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та прикладні аспекти фіскального регулювання економіки досліджені у працях В. Андрущенко, О. Данілова, В. Дем'янишина, Т. Єфіменко, Ю. Іванова, А. Крисоватого, В. Опаріна, Т. Паєнтко, Н. Прокопенко, В. Федосова, С. Юрія та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак питання систематизації концептуальних засад активізації фіскального регулювання як умови розвитку економіки України лишаються відкритими.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення та систематизація концептуальних засад активізації фіскального регулювання як умови розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фіскальне регулювання являє собою комплекс заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру джерел державних доходів і напрямків державних витрат шляхом зміни виду та ставок податків, зборів, відрхувань і інших обов'язкових внесків до бюджету, державних позабюджетних фондів, а також шляхом вибору розмірів і складу обов'язкових державних витрат у вигляді утримання, виплат, дотацій, трансфертів та субсидій на всіх рівнях державного управління (макро- та мікроекономічного), спрямованих на підвищення ефективності економіки та стимулювання економічного зростання.

Фіскальне регулювання впливає на рівень випуску продукції і доходів, а також воно використовується для стабілізації економіки. При цьому фіскальне регулювання не здатне повністю стабілізувати рівень ВВП, тому що існує невизначеність щодо того, які зміни необхідно зробити в ставках податків або рівнях витрат, а також через

те, що всі ці зміни чинять свою дію на формування ВВП лише через певний час. Звідси випливає, що активне використання фіскального регулювання з метою стабілізації включає дві основні групи питань:

1) наскільки успішною може бути фіскальне регулювання в справі стабілізації випуску продукції, або як можна використовувати фіскальне регулювання, щоб уникнути економічних спадів;

2) наявність дефіциту державного бюджету відображає розширення чи звуження впливу економічної політики на сукупний попит.

Мета фіскального регулювання досягається через вирішення певних завдань фіскального регулювання, що утворюють так зване дерево цілей. Основними серед них є: стійке зростання національного доходу, помірні темпи інфляції, збільшення зайнятості населення, згладжування циклічних коливань економіки.

Інструментарій фіскального регулювання включає маніпуляцію різними видами податків і податкових ставок, рівнем трансфертних платежів та іншими видами державних витрат. Зважаючи на те, що одним із каталізаторів розвитку економіки виступає фіскальне регулювання, зауважимо, що різні інструменти по-різному впливають на економіку. Так, державні закупівлі утворюють один з компонентів сукупних витрат, а, звідси формують і рівень попиту. Як і приватні витрати, державні закупівлі збільшують рівень сукупних витрат. Крім державних закупівель є ще один вид державних видатків. А саме – трансфертні платежі. Вони не включаються до ВВП, однак, їх враховують в особистий дохід і наявний дохід. Обсяг приватного споживання скоріше залежить не від національного, а від наявного доходу. Трансфертні платежі опосередковано впливають на споживчий попит, збільшуючи наявний дохід домогосподарств. Інструментом негативного впливу на сукупні витрати є податки. Будь-які податки означають зменшення розмірів наявного доходу. Зменшення цього доходу, у свою чергу, веде до скорочення не тільки споживчих витрат, а й заощаджень.

Вплив інструментів фіскальної політики на сукупний попит різний. Державні закупівлі є компонентом сукупного попиту, тому їх зміна чинить прямий вплив на сукупний попит, а податки і трансферти чинять непрямий вплив на сукупний попит, змінюючи величину споживчих витрат та інвестиційних витрат. При цьому, зростання державних закупівель збільшує сукупний попит, а їх скорочення веде до зменшення сукупного попиту, так як державні закупівлі є частиною сукупних витрат.

Зростання трансфертів також збільшує сукупний попит, з одного боку, оскільки при збільшенні соціальних трансфертних виплат збільшується особистий дохід домогосподарств, а, отже, за інших рівних умов зростає наявний дохід, що збільшує споживчі витрати. З іншого боку, збільшення трансфертних виплат (субсидій) фірмам збільшує можливість їх внутрішнього фінансування з метою розширення виробництва, що веде до зростання інвестиційних видатків. Скорочення трансфертів зменшує сукупний попит.

Зростання податків діє в протилежному напрямку. Збільшення податків веде до зменшення споживчих витрат (оскільки скорочується наявний дохід), та інвестиційних витрат (оскільки скорочується нерозподілений прибуток, що є джерелом чистих інвестицій) і, отже, до скорочення сукупного попиту. Відповідно зниження податків збільшує сукупний попит.

Тому інструменти фіскальної політики можуть використовуватися для стабілізації економіки на різних фазах економічного циклу.

Причому, з простої кейнсіанської моделі (моделі «кейнсіанського хреста») витікає, що всі інструменти фіскального регулювання (державні закупівлі, податки і трансферти) мають мультиплікативний ефект впливу на економіку, тому, на думку Кейнса і його послідовників, регулювання економіки має здійснюватися урядом за допомогою інструментів саме фіскального регулювання і, перш за все, за допомогою зміни величини державних закупівель, так як вони мають найбільший мультиплікативний ефект.

Будь-яка соціально-економічна програма включає податкові заходи, зважаючи на стратегічне бачення її розробників. По суті ж всі положення про регулюючу дію податків зводяться до вимоги податкових пільг. Але якщо притримуватися теорії, загальність і рівність оподаткування є основними податковими принципами, а пільга, безсумнівно, суперечить цим принципам, виступаючи як щось «чуже» фіскальній природі податку. У цьому протиріччі якраз і труднощі, і небезпека використання податкових пільг [1, с. 3-12].

Кейнсіанський макроекономічний аналіз побудований на ряді припущень [2]:

- 1) державні витрати не впливають ні на споживання, ні на інвестиції;
- 2) чистий експорт дорівнює нулю;
- 3) вся сукупність податків зводиться тільки до податків на доходи населення;
- 4) податкові надходження – величина постійна;
- 5) фіскальна політика впливає на сукупний попит, але не на сукупну пропозицію.

Дж. М. Кейнс показав, що збільшення державних витрат веде до зростання сукупних витрат і стимулює зростання національного доходу. Причому зростання національного доходу істотно перевищує зростання державних витрат, тобто державні витрати мають ефект мультиплікатора [3].

Дискреційна фіскальна політика передбачає також зміну податкових ставок. Зниження податків веде до зростання споживчих витрат, що обумовлює збільшення сукупних витрат і рівноважного обсягу виробництва ВВП. Причому податкові зміни також мають мультиплікативний ефект. Зміна податків чинить менший вплив на величину сукупних витрат, а, отже, на обсяг національного продукту, ніж зміна державних витрат. Це пояснюється тим, що зростання податків частково компенсується скороченням сукупних витрат, а частково зменшенням заощаджень, в той час як зміни державних закупівель впливають тільки на сукупні витрати. Тому мультиплікатор податків менший за мультиплікатор державних витрат. Дана відмінність є визначальною при виборі інструментів фіскального регулювання. Якщо зазначене регулювання націлене на розширення державного сектора економіки, то для подолання циклічного спаду збільшуються державні витрати (що дає сильний стимулюючий ефект).

Загальновідомо, що існує три види державних політик у сфері фіска: дискреційна, експансіоністська та рестрикційна. Досить слушно дала пояснення сутності цих політик Соломенко С. М. [1, с. 3-12]. Так, при дискреційній політиці держава свідомо регулює оподаткування та бюджетні витрати для поліпшення економічного становища країни. Це регулювання здійснюється по-різному на різних фазах економічного циклу. Так, під час кризи (спаду виробництва) держава збільшує свої витрати, знижує податки, що сприяє розширенню купівельного попиту. При підйомі виробництва, що супроводжується інфляцією, держава стримує ділову активність (зменшує свої витрати, збільшує податки). Для експансіоністської фіскальної політики характерне зниження величини автономних чистих податків. Це може статися: 1) через зниження самих автономних податків при незмінній величині трансфертних платежів; 2) внаслідок збільшення величини трансфертів при незмінній величині автономних податків або 3) синтезу цих двох попередніх варіантів. Рестрикційна фіскальна політика являє собою заходи уряду, спрямовані на скорочення сукупного попиту і зниження інфляції в період економічного підйому за допомогою зменшення урядових витрат на товари і послуги; і / або збільшення чистого обсягу податкових надходжень.

Фіскальне регулювання, засноване на вбудованих (автоматичних) стабілізаторах (регуляторах), використовує такий механізм, який усуває несприятливе становище на різних фазах економічного циклу (в нього входять податкові надходження і соціальні виплати). Якщо розглядати ситуацію на фазі підйому економіки, то можна простежити, що при зростанні доходів юридичних і фізичних осіб, через застосування прогресивного оподаткування, досить стрімко збільшуються суми податкових надходжень. Паралельно зменшується кількість безробітних, поряд з цим збільшуються доходи малозабезпечених сімей, що сприяє зменшенню обсягів виплат, пов'язаних з допомогою по безробіттю і ряд соціальних виплат. Тобто, зменшується бюджетний дефіцит і формування його надлишку стримує розвиток інфляційних процесів. В період фази кризи, суми податкових надходжень автоматично зменшуються (суми податкових вилучень з доходів скорочуються), а соціальні виплати (в т.ч. допомоги по безробіттю) зростають. В результаті зростає сукупний попит, а звідси здійснюється стимулювання виробництва, що сприяє виходу з кризи.

Слід зазначити, що вказані форми фіскального регулювання розглядалися в чисто теоретичному аспекті. Насправді при прийнятті та здійсненні певних заходів в цій сфері потрібно враховувати ряд істотних факторів. Проблеми часу: лаг з пізнання тих чи інших явищ; адміністративні витрати при прийнятті тих чи інших рішень; функціональне запізнення від прийняття рішення до виникнення ефекту від його впливу на економіку. Політичні проблеми: наявність інших цілей, крім стабілізації економіки; перевага стимулюючих заходів (політичні дії чітко змушені враховувати інтереси своїх виборців, тобто виникають проблеми скорочення або збільшення податків); діловий цикл, обумовлений політичними мотивами, викликаними виборами, передвиборними компаніями і прагненням депутатів знову бути обраними до рад усіх рівнів.

Критики дефіцитної фіскальної політики наводять наступну аргументацію. У перспективі така політика веде до зростання процентних ставок і скорочення інвестиційних витрат, що, в свою чергу, впливає на темпи економічного зростання і веде до посилення інфляції. Позитивний вплив фіскальної політики на економіку країни може знецінюватися внаслідок дії ряду факторів в міжнародній економіці (наприклад, спад в Україні, зростання в розвинених країнах). Одним з аспектів міжнародних економічних відносин є так званий ефект чистого експорту. Суть його полягає в тому, що внаслідок тієї чи іншої фіскальної політики може змінюватися курс національних валют, який, в свою чергу, впливає на обсяги експорту та імпорту [4, с.178-192].

Економісти, які дотримуються підходу фіскального регулювання, орієнтованого на пропозицію, виступають за скорочення податків як засобу, що впливає на сукупну пропозицію.

Використання активної фіскальної політики пов'язане з низкою складних проблем. Важко визначити час, коли слід змінити фіскальну політику, оскільки це, в свою чергу, пов'язано зі складністю визначення важливих проблем, що з'явилися в економіці і об'єктивною оцінкою ситуації. Спад в економіці відчутно проявляється коли він вже настав та й в цьому випадку нелегко оцінити його глибину і тривалість. В результаті рішення зазвичай приймаються з запізненням. Крім того, існує часовий лаг від моменту, коли прийняті рішення щодо зміни принципів фіскального регулювання, до моменту реального збільшення попиту і зростання випуску продукції. Потрібен час на планування та налагодження урядових витрат (наприклад, громадських робіт). Реалізовані фіскальні заходи повільно позначаються на економіці і їх результати важко визначити з достатньою точністю. Нарешті, в кожен даний момент важко визначити величину мультиплікатора. Це призводить до невизначеності в оцінці розміру зміни податків [5, с. 40-45].

У реальній економіці існує ряд факторів, що пом'якшують вплив змін сукупного попиту на ВВП. Це так звані автоматичні стабілізатори. Основними автоматичними стабілізаторами є прибутковий податок, ставки якого збільшуються зі збільшенням доходів. Так, прибутковий податок зменшує величину мультиплікатора, амортизуючи вплив зменшення випуску продукції. Аналогічно, виплати допомоги по безробіттю стримують падіння рівня попиту осіб, які втратили роботу. Вплив автоматичних мультиплікаторів не вимагає прийняття спеціальних заходів, а їх дія настає в силу спрацювання раніше встановлених правил та пом'якшує глибину і тривалість економічних спадів.

Зіставлення практики України з результатами її економічного розвитку, особливо в 1991-1999 роках, виявило: розбіжність між задекларованою і фактично проведеною фіскальною політикою; неузгодженість цілей української держави в економічній і податковій сферах, в результаті чого здійснення економічних і податкових перетворень отримало різну спрямованість. Це свідчить про відсутність в цьому періоді ефективної загальнодержавної фіскальної концепції. Запровадження у вітчизняну практику 90-х років високого податкового тягара, в тому числі, високих ставок податків і численних пільг нагадувало певну модель підйому економіки [6].

Державна підтримка окремих галузей національного господарства в основному зводилася до фінансування збиткових галузей. Підтримці пріоритетних галузей української економіки і вирішенню соціальних завдань (охорона здоров'я, освіта, культура та ін.) приділялося мало уваги.

У 90-х рр. економічна модель «стратегії прискореного розвитку» в Україні практично не реалізовувалася, тобто не була вироблена дієва економічна і податкова політика. Високі податкові ставки і численні пільги не сприяли економічному зростанню країни і підвищенню середнього рівня життя населення, тобто податки в цей період практично не досягали цілей регулювання соціально-економічних процесів.

Податкові відносини, що вибудовувалися в Україні, не тільки не сприяли вирішенню завдання модернізації економіки, але і не забезпечували фінансування бюджету. Виконання податкових завдань знижувалося рік від року. Частка податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті також неухильно зменшувалася, причому практично за рахунок усіх видів податків.

Таким чином, фіскальна функція податків в українській податковій практиці дев'яностих років, як і регулююча, виконувалася незадовільно. Лише в кінці десятиліття становище зі зборами податків дещо поліпшилося.

З введенням в дію Податкового кодексу України і взятим курсом на зниження податкового навантаження з метою активізації виробництва і скорочення тіньового обігу, з'явилися наступні позитивні моменти від проведення податкової реформи.

Однак, порівняння частки прямих і непрямих податків у сумі податкових надходжень (табл. 1 та табл. 2) в Україні зі світовими тенденціями показує, що, на відміну від провідних країн світу, податкові надходження визначаються переважно непрямими податками.

Таблиця 1.
Динаміка та структура податкових надходжень (прямі податки) до Державного бюджету України за 2013-2018 роки

№ з/п	Показник	Роки						Відхилення	
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	±	%
Державний бюджет, млн. грн., у т.ч.:		339 226,9	357 084,2	534 694,8	616 283,2	793 441,9	928114,9	134 673,00	16,97
1	Податкові надходження, млн. грн., у т.ч.	262 777,1	280 178,3	409 417,5	503 879,4	627 153,7	753815,7	126 662,00	20,20
1.1	Податок та збір на доходи фізичних осіб, млн. грн.	7 565,0	12 645,8	45 062,0	59 810,5	75 033,4	91741,8	16 708,40	22,27
<i>частка у структурі, %</i>		<i>2,88</i>	<i>4,51</i>	<i>11,01</i>	<i>11,87</i>	<i>11,96</i>	<i>12,17</i>	0,21	1,76
1.2	Податок на прибуток підприємств, млн. грн.	54 318,4	39 941,9	34 776,3	54 344,1	66 911,9	96882,3	29 970,40	44,79
<i>частка у структурі, %</i>		<i>20,67</i>	<i>14,26</i>	<i>8,49</i>	<i>10,79</i>	<i>10,67</i>	<i>12,85</i>	2,18	20,45
1.3	Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів, млн. грн.	19 560,3	25 023,6	47 049,2	44 371,2	48 649,0	45265,7	-3 383,30	-6,95
<i>частка у структурі, %</i>		<i>7,44</i>	<i>8,93</i>	<i>11,49</i>	<i>8,81</i>	<i>7,76</i>	<i>6,00</i>	-1,76	-22,62
1.4	Екологічний податок, млн. грн.	2 364,9	3 614,5	1 105,4	1 619,2	1 720,8	2842,4	1 121,60	65,18
<i>частка у структурі, %</i>		<i>0,90</i>	<i>1,29</i>	<i>0,27</i>	<i>0,32</i>	<i>0,27</i>	<i>0,38</i>	0,11	39,65
Всього, прямі податки, млн. грн.		85 855,7	83 604,5	127 553,8	157 879,9	180 337,8	236 732,20	56 394,40	31,27
<i>Частка прямих податків у структурі доходів Державного бюджету, %</i>		<i>25,31</i>	<i>23,41</i>	<i>23,86</i>	<i>25,62</i>	<i>22,73</i>	<i>25,51</i>	2,78	12,22

Джерело: складено за даними Державної казначейської служби України [7]

Здійснивши структурний та динамічний аналіз прямих податків за окремими їх видами до Державного бюджету України протягом 2013-2018 років, можна вказати про збільшення обсягів прямих податків на 56 394,4 млн. грн. у 2018 році порівняно з попереднім роком. Така динаміка була зумовлена збільшенням обсягів надходжень від ПДФО на 16 708,4 млн. грн. за рахунок підвищення рівня мінімальної заробітної плати та податку на прибуток підприємств на 29 970,4 млн. грн. Аналізуючи структуру прямих податків у розрізі окремих видів податків, можна зазначити, що найбільшу частку у структурі податкових надходжень займає податок на доходи

фізичних осіб. У 2018 році цей податок досяг 12,17% у структурі податкових надходжень. Частка податку на прибуток зменшилася від 20,67% у 2013 році до 12,85% у 2018 році, а третім податком за обсягом у структурі податкових надходжень є рентна плата, частка якої у 2018 році склала 6,00%. Незначну частку має екологічний податок – 0,37% структури. В цілому, частка прямих податків у структурі доходів у 2018 році склала 25,51%, збільшившись на 2,78%.

Таблиця 2.
Динаміка та структура податкових надходжень (непрямі податки) до Державного бюджету України за 2013-2017 роки

№ з/п	Показник	Роки						Відхилення	
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	±	%
Державний бюджет, млн. грн., у т.ч.:		339 226,9	357 084,2	534 694,8	616 283,2	793 441,9	928114,9	134 673,00	16,97
1	Податкові надходження, млн. грн., у т.ч.	262 777,1	280 178,3	409 417,5	503 879,4	627 153,7	753815,7	126 662,00	20,20
1.1	Податок на додану вартість, млн. грн.	128 269,3	139 024,3	178 452,4	235 506,0	313 980,6	374508,7	60 528,10	19,28
<i>частка у структурі, %</i>		<i>48,81</i>	<i>49,62</i>	<i>43,59</i>	<i>46,74</i>	<i>50,06</i>	49,68	-0,38	-0,76
1.2	Акцизний податок, млн. грн.	35 309,5	44 940,8	63 110,6	90 122,5	108 293,5	118852,4	10 558,90	9,75
<i>частка у структурі, %</i>		<i>13,44</i>	<i>16,04</i>	<i>15,41</i>	<i>17,89</i>	<i>17,27</i>	15,77	-1,50	-8,70
1.3	Мито, млн. грн.	13 342,5	12 608,7	40 300,8	20 371,0	24 541,8	27076,6	2 534,80	10,33
<i>частка у структурі, %</i>		<i>5,08</i>	<i>4,50</i>	<i>9,84</i>	<i>4,04</i>	<i>3,91</i>	3,59	-0,32	-8,13
Всього, непрямі податки, млн. грн.		176 921,3	196 573,8	281 863,8	345 999,5	446 815,9	520437,7	73 621,80	16,48
<i>Частка НП (непрямих податків) у структурі доходів ДБ, %</i>		<i>52,15</i>	<i>55,05</i>	<i>52,71</i>	<i>56,14</i>	<i>56,31</i>	56,07	-0,24	-0,42

Джерело: складено за даними Державної казначейської служби України [7]

Здійснивши структурно-динамічний аналіз непрямих податків у розрізі окремих видів податків до Державного бюджету України протягом 2013-2018 років, можна зазначити також про зростання обсягів непрямих податків на 73621,8 млн. грн. у 2018 році порівняно з попереднім роком. Така динаміка була зумовлена зростанням обсягів надходжень від податку на додану вартість на 60528,1 млн. грн. та акцизного податку на 10558,9 млн. грн. за рахунок загального зростання індексу цін у 2018 році. Зокрема, незначно зросли надходження від ввізного та вивізного мита – на 2534,8 млн. грн.

Аналізуючи структуру непрямих податків у розрізі окремих видів податків, можна зазначити, що найбільшу частку у структурі податкових надходжень займає податок на додану вартість. У 2018 році цей податок досяг 49,68%. Частка акцизного податку незначно зменшилася від 17,27% у 2017 році до 15,77% у 2018 році, а третім податком за обсягом у структурі податкових надходжень є мито, частка якого у 2017 році склала 3,59%. В цілому, частка непрямих податків у структурі доходів у 2018 році склала 56,07%, при цьому зменшившись на 0,24%.

Отже, можна свідчити, що результати аналізу основних тенденцій формування дохідної частини Державного бюджету показали, що існує тенденція до збільшення податкових доходів державного бюджету. Проте цей приріст не має твердого підґрунтя у зв'язку з тим, що в Україні протягом останніх років нестабільна економічна ситуація, зокрема, недосконала податкова політика. Зазначимо, що система державного оподаткування повинна не просто залучати частину вартості внутрішнього національного продукту на формування доходів Державного бюджету, але й активно впливати на підвищення ефективності суспільного виробництва, заохочувати окремого виробника, господарюючі суб'єкти до інвестування коштів у різні галузі діяльності [8, с. 205–217].

Частка непрямих податків по відношенні до ВВП стійко переважає над прямими податками, причому спостерігається тенденція зниження частки прямих податків, що не відповідає світовим податковим тенденціям. Частка прибуткового податку з фізичних осіб мала, але простежується тенденція до збільшення цієї частки, що пов'язано з введенням податкової декларації та поліпшенням обліку доходів фізичних осіб, пов'язаних з присвоєнням ППН платникам податку-фізичним особам, та з загальним зростанням доходів населення [4, 178-192].

Економісти для оцінки податкового тягара традиційно застосовують показник відношення загальної суми податків і зборів до обсягу валового внутрішнього продукту. Податкове навантаження в українській економіці не перевищує середні показники по країнах Східної і Центральної Європи і Балтії, які вважаються найбільш успішними в групі країн з перехідною економікою. Але, у зв'язку з тим, що близько чверті українського ВВП створюється за рахунок тіньової економіки, то це підвищує рівень реального податкового тягара до 40-45%. Вище сказане визначає, як один з основних напрямків фіскального регулювання боротьби з тіньовим сектором економіки за допомогою силових структур, а також виникає необхідність у перегляді існуючих санкцій за ухилення від сплати податків [9, с. 107-115].

Висока якість економічного зростання передбачає переважання в структурі чинників зростання наукового-технічного прогресу; інвестицій в основний і людський капітал; інформаційних і наукоємних технологій.

Суттєво важливим є питання про інтегральний показник якості зростання. Аналіз факторів зростання ВВП в Україні призводить до не дуже перспективних висновків, незважаючи на значні показники сумарного зростання. По-перше, зростання ВВП не засноване на явно вираженій тенденції зростання потенційного випуску. Воно засноване на

збільшенні завантаження потужностей на колишній технологічній базі. Наприклад, зростання економічних показників галузі машинобудування відбувалося на тлі скорочення темпів інвестицій. По-друге, в вартісному обсязі ВВП посилюється лідируюча роль сировинної і проміжної продукції. Їм же належить і основний фінансовий результат у промисловості. По-третє, галузі сировинної проміжної продукції деформують під себе галузеву структуру національної економіки, підтримуючи своє лідируюче становище в інвестиційному процесі використанням не тільки власних накопичень, а й залучених коштів. При цьому з інвестиційного ринку витісняються галузі з кінцевою продукцією, чим підтверджується а і попередня теза. Таким чином, деформація економіки в бік переважання в ній сировинного сектора і проміжної продукції посилюється, що в свою чергу, може мати негативний вплив на розвиток економіки України в майбутньому. У зв'язку з цим, одним з пріоритетних напрямків активізації фіскального регулювання має стати якісна зміна структури державних витрат в частині збільшення їх в галузях, що забезпечують розвиток наукоємних та інформаційних технологій, інновацій та стимулювання науково-технічного прогресу в цілому.

Економічне зростання, якщо визначати його як збільшення потенційного і фактичного ВВП, є, вкрай важливим критерієм національного економічного розвитку. Адже воно лежить в основі поліпшення конкретних техніко-економічних і соціально-економічних параметрів національної економіки, характеризує її позиції в світі і їх динаміку. Саме стійке і якісне економічне зростання на основі нового потенціалу економіки і повинні вирішити проблему бідності в Україні [10, с. 30-35].

Безпосередня орієнтація на нову якість економічного зростання тісно пов'язана з реалізацією цілей національного економічного розвитку і, перш за все, з підвищенням конкурентоспроможності національної економіки, збільшенням її потенціалу, зростанням добробуту народу. Визначаючи стратегію соціально-економічного розвитку України, уряд, разом з тим, визначає цілі фіскальної політики. З огляду на те, що фіскальне регулювання здійснює вплив на економіку через податкову і бюджетні системи, включаючи казначейство і митні органи, відповідно через них здійснюється впровадження фіскальної політики, звідси, від якості зазначених органів, залежить ефективність державного регулювання економіки за вказаними напрямками.

Одним з найбільш ефективних інструментів соціально-економічної політики є податки. За рахунок їх формується більше 70% власних доходів місцевих бюджетів. У той же час податкова політика держави недостатньо ефективна, в зв'язку з чим в останні роки приймаються заходи по реформуванню податкової системи.

Як показує світовий досвід, досягнення певного рівня економічного розвитку і стабільності дозволяє державі посилювати централізацію фінансових коштів для вирішення соціальних та інших проблем загальнодержавного значення. Головними особливостями систем оподаткування всіх економічно розвинених країн є їх тісний взаємозв'язок зі структурою економіки, економічними пропорціями, а також орієнтація на цілі економічного розвитку. Такий підхід лежить в основі розробки економічної політики, в тому числі, і у сфері фіскального регулювання.

Податкова система України, що існувала до настання періоду реформ, була сформована протягом тривалого періоду радянської доби і подібно західним системам була стабільна і вкрай рідко піддавалася змінам.

Реформи в Україні супроводжувалися зміною політичного режиму, що призвело до глобальних змін інституту власності і визначило протиріччя між інтересами господарюючих суб'єктів і інтересами держави. Поняття прибутку вимагало проведення податкових реформ для забезпечення казни держави необхідними доходами. Революційний характер змін, що відбувалися в країні, відсутність політичної волі у поступовому здійсненні намічених реформ не дозволяли послідовно і з урахуванням часу, необхідного на адаптацію, формувати ефективну податкову систему, так як країна гостро потребувала коштів для фінансування державних витрат.

Пошуки ефективної моделі податкової системи сягають ще часів А. Сміта. Сформульовані ним принципи оподаткування кардинально не змінилися до нашого часу [11, с. 10–117]. На їх основі можна виділити наступні риси ефективної податкової системи:

- 1) ефективна податкова система не повинна входити в суперечність з ефективним розподілом ресурсів;
- 2) адміністративна простота: організаційна складова податкової і бюджетної систем повинна бути простою і відносно недорогою в застосуванні;
- 3) гнучкість: податкова система повинна бути в змозі швидко реагувати на мінливі економічні умови;
- 4) справедливість: податкова система повинна бути справедливою по відношенню до різних індивідуумів.

Вимога «ефективності» передбачає мінімізацію для платника податків всіх додаткових витрат часу, праці і грошей в зв'язку з виконанням ним обов'язку зі сплати податку. Дійсно, на початку створення податкової системи України цей принцип часто порушувався, що позначалося на ухиленні від сплати податків.

Вимога до «справедливості» справляння податку полягає в пропорційності оподаткування. Так, А. Сміт «податковою справедливістю» вважав співмірність між величиною податку, що стягується з кожного громадянина і величиною його доходу (майна).

Ситуація в сфері оподаткування в Україні переросла в найбільшу не тільки економічну, а й соціально-політичну проблему в силу того, що в Україні тривалий час, при проведенні податкової політики, не враховувався такий найважливіший показник, як межа податкових вилучень.

В даний час необхідно вирішити питання стосовно того, на які граничні значення податкового навантаження слід орієнтуватися, та до якого рівня допустимо її зниження, з метою забезпечення оптимального для сучасної України фіскального ефекту оподаткування та впровадження дієвої політики фіскального регулювання. Тільки на цій основі можлива побудова ефективної стратегії податкового реформування в Україні.

Висновки. В результаті зіткнення інтересів у суспільстві повинен скластися рівноважний податковий тягар – оптимальний рівень податкового тиску, в основі якого лежать сукупні державні витрати, пов'язані з відтворенням державою своїх функцій з урахуванням співвідношення попиту на податки (покриття потреб держави) і пропозиції дохідних джерел. Однак, монополістичний характер «ринку» державних послуг гальмує об'єктивний процес формування рівноважного податкового тягара (рівноважної ціни суспільних благ). Тому, для досягнення найбільшого

фіскального і регулюючого ефекту, необхідне свідоме втручання в цей процес для приведення фактично сформованого рівня податкового навантаження до розміру його оптимального ступеня в рамках науково-обґрунтованих податкових меж, що враховують об'єктивні ринкові закони і існуюче податкове законодавство, а також інтереси держави, платників податків і інвесторів. Тільки таке податкове навантаження тактично і стратегічно здатне створити умови для стабільного економічного зростання країни.

Також, для створення стимулів до стійкого економічного зростання національного господарства, ряд авторів пропонує керуватися «принципом компенсації», суть якого полягає в тому, що чим нижче ефективність громадського сектора, чим слабкіша держава, чим менш конкурентоздатні товаровиробники, тим нижче повинне бути податкове навантаження для компенсації не досить сприятливих умов функціонування економіки.

Крім того, при спробі зміни податкового тягаря, необхідно враховувати наявність системного фіскального ефекту, який полягає в тому, що існують прямі і непрямі впливи зміни ставок (або інших параметрів) одного податку на бази оподаткування інших податків.

Література.

1. Соломенко С. М. Бюджет повної зайнятості та фіскальна політика. *Фінанси України*. 2008. № 4. С. 3-12.
2. Туган-Барановський М. І. Політична економія : курс популярний. Київ : Наук. думка, 1994. 261 с.
3. Економічна теорія (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка). Політекономія : навчальний посібник / упоряд. Мацелюх Н. П., Максименко І. А., Теліщук М. М. та ін. Ірпінь : Університет ДФС України, 2018. 270 с.
4. Носіков Д. М. Фіскальна політика держави: теоретико-правовий аспект. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 31. С. 178-192.
5. Голишевська Л. В. Роль фіскальної та регулюючої функції податків в економіці держави. *Міжнародний журнал економіки*. 2010. № 3. С. 40-45.
6. Скоропад І. С., Герасимчук О. В. Фіскальна політика як спосіб наповнення державного бюджету. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12884/1/080_F%D1%96skalna%20pol%D1%96tika%20ja_529_533_714.pdf
7. Державна казначейська служба України. Київ : Офіційний портал ДКСУ. URL: <http://www.treasury.gov.ua/>
8. Белкіна Є.О. Проблеми і перспективи розвитку оподаткування в Україні. *Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ (Серія «Економічні науки»)*. 2013. № 5. С. 205-217.
9. Дулік Т. О., Александрюк Т. Ю. Вектори розвитку сучасної фіскальної політики України. *International scientific journal*. 2016. № 2. С. 107-115.
10. Бантон В. Д. Л., Тарангул В. І. Фіскальна політика та механізм її реалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 21. С. 30-35.
11. Голубка С. З історії фінансів української державності : від Київської Русі до Гетьманщини. *Незалежний аудитор*. 2014. № 2. С. 110-117.

References.

1. Solomenko, S.M. (2008), "Full-time budget and fiscal policy", *Finansy Ukrainy*, vol. 4, pp. 3-12.
2. Tuhun-Baranovs'kyj, M.I. (1994), *Politychna ekonomiiia* [Political economy: the course is popular], Nauk. dumka, Kyiv, Ukraine.
3. Matseliukh, N.P. Maksymenko, I.A. and Telischuk, M.M. (2018), *Ekonomichna teoriia (politekonomiia, mikroekonomika, makroekonomika)*. *Politekonomiia* [Economic theory (political economy, microeconomics, macroeconomics). Political economy], Universytet DFS Ukrainy, Irpin', Ukraine.
4. Nosikov, D.M. (2016), "Fiscal policy of the state: theoretical and legal aspect", *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannia*, vol. 31, pp. 178-192.
5. Holyshevs'ka, L.V. (2010), "The role of fiscal and regulatory functions of taxes in the economy of the state", *Mezhdunarodnyj zhurnal ekonomyky*, vol. 3, pp. 40-45.
6. Skoropad, I.S. and Herasymchuk, O.V. (2011), "Fiscal policy as a way of filling the state budget", available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12884/1/080_F%D1%96skalna%20pol%D1%96tika%20ja_529_533_714.pdf (Accessed 10 April 2020).
7. State Treasury Service of Ukraine (2020), available at: <http://www.treasury.gov.ua/> (Accessed 10 April 2020).
8. Belkina, Ye.O. (2013), "Problems and prospects of development of taxation in Ukraine", *Molodizhnyj naukovyj visnyk UABS NBU (Seriiia «Ekonomichni nauky»)*, vol. 5, pp. 205-217.
9. Dulik, T.O. and Aleksandriuk, T.Yu. (2016), "Vectors of development of modern fiscal policy of Ukraine", *International scientific journal*, vol. 2, pp. 107-115.
10. Banton, V.D.L. and Taranhul, V.I. (2010), "Fiscal policy and mechanism for its implementation", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 30-35.
11. Holubka, S. (2014), "From the History of Finance of Ukrainian Statehood: From Kievan Rus to the Hetmanate", *Nezalezhnyj audytor*, vol. 2, pp. 110-117.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2020 р.